

Kontinuita zemepánov v Trstenom pri Hornáde

(Rozbor dejín stredovekého Trsteného pri Hornáde)

Autor: Oliver Szilárdi

Anotácia

Autor: Oliver Szilárdi

Názov: Kontinuita zemepánov v Trstenom pri Hornáde

Cieľom môjho projektu je stručný opis stredovekých dejín obce Trstené pri Hornáde (vtedajší názov „Nádošť“) v okolí Košíc. Práca sa zaoberá osídlením, prvými písomnosťami, skladbou obyvateľstva, vierovyznaním, nepriaznivým obdobím cholery, ale aj životom najvýznamnejších rodín Nádošť'a, ktorí značne ovplyvňovali život ľudí v tejto oblasti. Konkrétnejšie opíšem nažívanie rodiny Kováts. Priblížim ich život a hospodárenie. Nahliadnem a opíšem aj ich rodinné vzťahy a intrigy. Dá sa teda povedať, že opíšem ich osobný život. Spomeniem obdobie prosperity, ale aj ťažké obdobie súženia, trápenia a vojny. Najviac ma z tejto rodiny oslovila osoba Gejzu Kovátsa, ktorý asi najviac prispel k zveľadeniu ich príbytku - kaštieľa a prislúchajúcich pozemkov. A hoci vynaložil veľké úsilie na záchranu majetku, jeho angažovanosť a pracovitosť boli zbytočné. Opíšem ako prebiehal postupný rozpad tejto rodiny a ako opustila Nádošť. Na koniec uvediem mená dvoch potomkov tejto rodiny, z ktorých jeden stále žije a je uznávaným profesorom na Univerzite Komenského v Sárospataku (Maďarská republika). Na záver poskytnem globálnu sumarizáciu získaných informácií a aj celkový prínos projektu pre dnešných obyvateľov Trsteného pri Hornáde, v nárečí stále označovaného ako Nádošť. Keďže súčasní obyvatelia tohto územia majú tieto informácie vo veľkej úcte.

Kľúčové slová: Nádošť, kaštieľ, Kováts

Úvod

Regionálne dejiny sú dôležitou súčasťou nášho života. Často práve regionálne dejiny ovplyvňujú celkové nažívanie obyvateľov na nejakom územnom celku. Môžu prinášať mnoho nových a nepoznaných informácií, v niektorých prípadoch získaných len z ústneho podania od najstarších obyvateľov. Avšak mládež v dnešnej dobe nejaví príliš veľký záujem o spoznávanie práve týchto dejín.

Regionálne dejiny nám prinášajú pohľad do dejín nášho rodného okolia. Vďaka nahliadnutiu do týchto dejín vieme s istotou povedať ako sa v danom období žilo, pracovalo, hospodárilo a mnoho iných podstatných a taktiež zaujímavých informácií. Aj v dnešnej dobe je zachovaných veľa pamätihodností, ktoré nám dané obdobie pripomínajú a určite by vedeli veľa rozprávať.

Práve takýmto neprebádaným celkom regionálnych dejín sa budem zaoberať aj ja v mojom projekte. Celok regionálnych dejín, ktorý som si vybral, je popis a predstavenie života v stredovekom Nádóšti (terajšie Trstené pri Hornáde). Konkrétnejšie priblížim život rodiny „z kaštieľa“, rodiny Kováts, aj to ako táto rodina ponúkala prácu mnohým dedinčanom a to v rôznych odvetviach.

Hlavným prínosom tohto projektu je zoskupenie a zosúladenie dostupných informácií. Túto tému som si vybral preto, lebo odtiaľ pochádzam a sám som získal prehľad o mojich predkoch žijúcich v tejto oblasti v tesnej blízkosti s Maďarskom. Táto téma nie je dostatočne preskúmaná, o čom svedčí aj to, že materiály pre túto prácu sa mi ťažko hľadali. Touto témou zaoberali len doc. Ladislav Bartko a Mgr. Štefan Kolivoško.

Čestné prehlásenie

Čestne vyhlasujem, že som môj projekt „Kontinuita zemepánov v Trstenom pri Hornáde“ vypracoval samostatne a všetku použitú literatúru uvádzam pod čiarou na príslušnej strane.

.....

Autor Oliver Szilárdi

V Košiciach dňa 10.2.2023

1 Dejiny Nádošťa

1.1 Osídlenie Nádošťa

Územie Nádošťa už bolo obývané dávno predtým než vznikla prvá písomná zmienka. Na rozmedzí päťdesiatych a šesťdesiatych rokov minulého storočia archeológovia Ladislav Bánesz a Vojtech Budinský objavili paleolitické artefakty aurignackého¹ charakteru a dva rohovcové úštesy² z obdobia paleolitu. Po pár rokoch prišiel na toto územie aj kmeň Germánov a po istom čase sa v Nádošti objavili aj Slovania. Prítomnosť Slovanov na tomto území je doložená pozostatkami slovanského osídlenia z 9. – 12. storočia (Kolivoško, 2017).

1.2 Prvá písomná zmienka

Prvá písomná zmienka o Trstenom pri Hornáde súvisí s Varadinským registrom a rokom 1215. V roku 1215 pisár v sedmohradskom Varadíne počas súdneho procesu uviedol ako prvý názov dediny slovo Zaka (Saka) (Kolivoško, 2017). Slovo Zaka (Saka) sa po istom čase pretransformovalo pomocou historikov až do dnešného slovíčka Trstené. Faktom je, že ľudia v Trstenom už žili pred rokom 1215. Obyvatelia Zaky (Saky) administratívne spadali pod kráľovský hrad Abaujvár. Dedinčania v Zake (Sake) mali pomenovanie „VILLANI“. Práve názov dediny Saky nasvedčuje, že pôvodnými obyvateľmi boli Slovania. Definícia slova Saka pochádza od slovanského osobného mena Sak, Saka, ktoré vzniklo od slovanského slova sak (v slovenčine – vrece) (www.trsteneprihornade.sk/nasa-obec/historia).

1.3 Obyvatelia

Zo začiatku obyvateľstvo Trsteného pozostávalo z Germánov, neskôr, po sťahovaní národov v 5. – 6. storočí, už aj zo Slovanov. Po krátkom čase Trstené osídlili aj Avari. V 9. storočí Slovania vytlačili Avarov zo svojho územia. Vlna nových obyvateľov pribudla vďaka vpádu Tatárov v roku 1241, keď viac ako polovica obyvateľov krajiny bola vyvraždená alebo zahynula vďaka nedostatku potravy. Do začiatku 15. storočia nemáme takmer žiadne dostupné údaje o stave počtu obyvateľov.

¹aurignacký charakter – mladopaleolitická kultúra

²úštep – malá časť horniny

Počet obyvateľov v 15. storočí vieme nie celkom presne definovať vďaka portálnym súpisom, ktoré zaviedol panovník Karol Róbert. Vďaka portálnym súpisom vieme predpokladať, že v Trstenom v danom období žilo 300-400 obyvateľov. V 17. storočí tento počet obyvateľov výrazne klesol až na hodnoty 180 – 200 osôb. V tomto období sa v Trstenom začali vyskytovať aj slovenské mená (Kolivoško, 2017).

Dôležitý zvrät v štruktúre a počte obyvateľstva nastal v rozmedzí rokov 1717 – 1746. Zemepáni boli donútení z ekonomických dôvodov veľmi rýchlo prijímať nových poddaných. Súpis z roku 1746 špecifikuje obyvateľov podľa vierovyznania. Rímskokatolíci, evanjelici, kalvíni a deti spolu tvorili skupinu 395 obyvateľov. S istotou môžeme konštatovať, že taký prírastok v priebehu 29 rokov nebol možný. Z toho teda vyplýva, že došlo k doplneniu obyvateľov z iných dedín. V roku 1828 mala dedina už 1136 obyvateľov (Kolivoško, 2017).

Z hľadiska remesiel sa r. 1751 stal rokom, kedy sa už v súpise *Conscriptio generalis processus: Füzériensis, Annus* popri kováčovi a mlynárovi vyskytli aj povolania ako košíkár, pivovarník. Je zaujímavé, že kováč v rámci svojho remesla bol aj krčmárom. V danom období často pracovali v zemepanskej krčme Ladislava Soósa. V 18. storočí sa objavuje v dedine neobvyklý element komunity – Židia. Údaje z roku 1849 popisujú, že v dedine žilo 116 Židov. Zamestnaní boli najmä ako mäsiari, obchodníci, árendátori, služobníci a pod. Koncom roka 1850 počet Židov v dedine klesal. Hlavnou príčinou bola ľahká dostupnosť Košíc, kde nachádzali lepšie a vhodnejšie prostredie pre svoj život. Náhle odsťahovanie Židov bolo možné zaznamenať v 20. storočí. Trstené vtedy evidovalo len 69 osôb s judaistickým vierovyznaním. Približne v tom čase ako kolovali prvé správy o Židoch, objavili sa aj prvé správy o Rómoch v dedine. Roku 1854 bolo zaevidovaných 11 Rómov. Štruktúra obyvateľstva bola nasledovná: duchovný – 2 osoby, úradník – 1 osoba, vedec alebo umelec – 1 osoba, vlastník pozemkov – 43 osôb, vlastník domu a renty – 89 osôb, remeselník – 11 osôb, poľnohospodársky robotník – 3 osoby, priemyselný robotník – 12 osôb, robotník v obchode – 1 osoba, sluhovia – 28, nádenník – 43 osôb. Spolu 914 obyvateľov. Najviac hospodárskych zvierat bolo na veľkostatku Alexandra Soósa. Väčší počet hospodárskych zvierat mal aj Štefan Gedeon. V roku 1919 počet obyvateľov v obci presiahol hranicu 1055 osôb (Kolivoško, 2017).

2 Zemepáni

2.1 Najvýznamnejšie rodiny v Nádošti

2.1.1 Rodina Czecezy

Najvýznamnejším príslušníkom danej rodiny bol Leonard Czecezy, ktorý bol stúpencom kráľa Jána Zápoľského. V jeho službách obsadil v roku 1536 Košice a pätnásť rokov bol ich vojenským veliteľom. Rod spadal do Abovskej stolice a prvá písomná zmienka o ňom je z roku 1358. Príslušníci tohto rodu boli vysokými stoličnými úradníkmi. Rod vlastnil majetky v Šarišskej, Liptovskej, ale i v Oravskej stolici. Rodina po mužskej línii vymrela už pred rokom 1751 a vtedy sa jej majetky navrátili do správy panovníka. Prvá písomná zmienka, kde sa spomína rodina Czecezy a Trstené, vznikla v roku 1543. V roku 1458 bol postavený nový kostol, ktorý bol financovaný rodinou Czecezy (Kolivoško, 2017; www.farnosttph.sk).

2.1.2 Rodina Soós

Korene rodiny Soós je nutné hľadať v rode Boxa. Za zakladateľa rodiny je považovaný Simonov syn Juraj. Bol to excelentný vojenský veliteľ Ladislava IV., ktorý mu za jeho zásluhy daroval solivarské panstvo. Rodina si bez väčších problémov udržala tento majetok až do začiatku druhej polovice 16. storočia. V tom čase sa panovník snažil získať monopol nad ťažbou a predajom soli, preto sa snažil získať bane v Solivare. Do Abovskej stolice sa presťahoval Štefan Soós a jeho žena Anna Varády, keď prišla rodina o solivarské panstvo a bane. Rodina sa presťahovala do Abovskej stolice už pred rokom 1734, kvôli Ladislavovi Soósovi, ktorý bol jej podžupanom. V roku 1756 bol kostol v Nádošti obnovený, a zrekonštruovaný a následne bola dostavaná loď v barokovom štýle. Financovania tejto obnovy sa ujal Ladislav Soós, ktorý bol starším synom Štefana Soósa a bol katolík. Mladší syn Štefana Soósa, František Soós bol kalvín. V dnešnej dobe sa na južnej strane rímskokatolíckeho kostola v Trstenom pri Hornáde nachádza hrobka rodiny Soósovcov. Pochádza z prvej tretiny 19. storočia. Nachádza sa tam socha trúchliacej ženy (*Príloha 1*) (Kolivoško, 2017; www.farnosttph.sk).

vid'. Príloha 1 – zdroj: www.farnosttph.sk, 10.2.2023

Kolivoško, Štefan: Trstené pri Hornáde, Kapitoly z dejín, vyd. Universum, Prešov 2017, s. 34-40

2.1.3 Rodina Gedeon

Ivan Nagy vo svojom genealogickom diele práve o tejto rodine uvádza, že v 18. storočí bol Kliment Gedeon zemepánom v Turnianskej stolici. Jeho syn František Gedeon bol vedúcim slúžnym v Turnianskej stolici. Ďalší syn Juraj mal mnoho majetkov v Nádošti. Potomkovia tejto rodiny žili v obci ešte aj v druhej polovici 19. storočia. V súvislosti s rodinou Gedeon a Nádoštom, vznikla prvá zmienka v roku 1826. V uvedenom roku sa poddaní sťažovali na svojho zemepána Juraja Gedeona kvôli neúmernému rozsahu práce a pre zlé zaobchádzanie (Kolivoško, 2017).

2.2 Prvotní majitelia dediny Nádošť

Mladší kráľ Štefan V., ktorý vládol spolu so svojím otcom Belom IV., roku 1265 neosídlené a neobývané územie Saky daroval svojím služobníkom Hertvikovi, kastelánovi hradu Tubul a jeho bratovi Herrikovi. Noví majitelia zaplnili dedinu maďarským obyvateľstvom, ktoré jej dalo nový názov Nádošť, po maďarsky Nádasd (nadas – trstené) (www.trsteneprihornade.sk/nasa-obec/historia, 10.2.2023).

2.2.1 Urbár

Panovníčka Mária Terézia dňa 26.1.1767 vydala tzv. urbársky patent. Táto úprava vzťahov medzi zemepánom a poddaným výrazne ovplyvnila život poddaných v ďalšom období. Panovníčka mala cieľ, aby bol tento problém riešený bežnou legislatívnou cestou v sneme. Táto cesta sa však ukázala ako nie najlepšie riešenie. Snem odmietal panovníčkinu snahu, a preto kráľovná obišla snem a z pozície kráľovnej vydala a uviedla do obehu urbársky patent.

Súpis v súvislosti s Nádoštom uvádza počet detí mužského pohlavia, počet poddanských usadlostí, výnosy zemepanských lúk, počet volov a kráv. Východiskovou zásadou tereziánskeho urbára v porovnaní s minulosťou bolo na jednej strane stanovenie minimálnej rozlohy poddanskej usadlosti, na druhej strane určenie maxima poddanských tiarch. Vznik týchto vzťahov určovalo život poddaných až do roku 1848, kedy sa zrušilo poddanstvo (Kolivoško, 2017).

2.2.2 Mlyny

Vieme s istotou tvrdiť, že rieka Hornád zasahovala zásadným spôsobom do života ľudí žijúcich v Nádošti. Historici dokázali, že rieky sa už v prehistorických dobách využívali ako loviská a ako vodné komunikácie. Rieka Hornád zároveň ohrozovala obyvateľov Nádošťa v podobe záplav, ale aj podmývaním brehov a následným zosuvom pôdy. V stredoveku začali ľudia viac využívať rieku hlavne pre vodnú energiu. Hornád bol pre tento zámer vhodný vďaka svojmu dostatočnému prietoku vody, ktorý dokázal poháňať mlyny. Mlyny v Nádošti slúžili predovšetkým na mletie obilia.

Fungovanie a prevádzkovanie mlynov podľa existujúceho právneho systému stredovekého Uhorska určovali a usmerňovali tzv. malé kráľovské regálne práva (regalia minora). Tieto sa časom stali právami zemepánov.

Nejestvujú presné správy o prvých mlynoch v Nádošti. Je však viac ako pravdepodobné, že tie boli postavené omnoho skôr, ako sa o mlyne v Nádošti zmieňujú prvé dokumenty. Nachádzali sa tu priaznivé prírodné podmienky na výstavbu mlyna, najmä čo sa týkalo stáleho vodného toku. Okolité kraj bolo veľmi úrodné a pestovali sa tu rôzne druhy obilnín, ktoré sa museli mlieť. Spomínané aspekty zabezpečovali prosperitu mlyna, tým pádom aj stály príjem pre zemepána. Začiatkom roka 1779 sa postavil v Nádošti mlyn. Stavbe mlyna predchádzalo dedičské konanie, ktorého účastníkmi boli štyria bratia – Ladislav Soós, František Soós, Pavol Soós a Alexander Soós. Ich blízky príbuzný Juraj Soós a jeho manželka zomreli bez akéhokoľvek potomka. Majetok nebohých pripadol na menovaných bratov. V písomnej podobe si spravodlivo podelili majetok. Tak isto sa dohodli, že príjmy z mlyna sa budú deliť na štyri časti. Vo vtedajšom období podľa právnej úpravy mohol mlyn upraviť, postaviť, spravovať a prevádzkovať len zemepán. Stavbu následne realizovali Imrich Soós a Alexander Soós. Dohliadali na stavbu a platili remeselníkov. Po čase sa do záležitosti mlyna pripojil aj ďalší z bratov, František Soós. Z jeho ideí vznikli rôzne obvinenia v súvislosti so stavbou mlyna voči Imrichovi a Alexandrovi Soósovi. Staviteľia mlyna už nepovažovali mlyn za spoločný majetok štyroch bratov, z toho vyplynulo, že sa nechceli deliť so ziskom z prevádzky mlyna. Podľa výpovede svedkov v čase výstavby mlyna bol František Soós prítomný v Nádošti, ale neprejavil žiaden záujem o stavbu tohto mlyna. František Soós sa stále domáhal akéhokoľvek práva na spravovanie tohto mlyna, ale vôbec sa ho nedočkal (Kolivoško, 2017).

2.2.3 Cholera

Súčasťou života ľudí v stredoveku, ale aj v novoveku, až do prvej polovice 20. storočia, boli pravidelne sa opakujúce epidémie rôznych infekčných chorôb s enormnou úmrtnosťou. Tieto choroby si vybrali za krátky čas relatívne obrovskú daň na živote ľudí. Ich účinná a overená liečba do 20. storočia neexistovala.

Nádošť aj z tohto pohľadu netvorí výnimku. Do 19. storočia nemáme presne určené priame písomné správy o výskyte infekčných chorôb, ale vďaka náhlym poklesom počtu obyvateľov v priebehu stáročí môžeme konštatovať, že za rýchlym poklesom mohli stáť práve aj tieto epidémie infekčných ochorení. Do začiatku 18. storočia súviselo najviac obetí s pravidelne opakujúcou sa morovou epidémiou. Mor je najznámejšou a najčastejšie spomínanou infekčnou chorobou, ktorá si počas stredoveku ale aj novoveku vyžiadala veľký počet úmrtí. Okrem moru často vyskytujúcimi sa ochoreniami bola aj epidémia kiahní a epidémia týfusu (Kolivoško, 2017).

Prvá písomná zmienka o epidémii moru v Európe je z roku 1347, keď sa mor rozšíril do Európy prostredníctvom talianskych námorníkov. Táto epidémia zapríčinila katastrofické následky, a to v podobe pravidelných úmrtí obyvateľov celého sveta. Podľa neskoršie známych odhadov, na mor vymrela takmer polovica európskeho obyvateľstva. S najväčšou pravdepodobnosťou mor zasiahol aj Nádošť. Rozsiahla epidémia zasiahla Abovskú stolicu v rokoch 1709 – 1711. Informáciu o priebehu tejto epidémie v Nádošti máme až z 19. storočia. Epidémia sa širila bez zábran, až kým sama bez akéhokoľvek ľudského pričinenia záhadne zmizla. Ak máme nejaké poznatky o priebehu epidémií v stredoveku alebo zo začiatku novoveku, často sa to týka len krajiny alebo len veľkých miest. O menších mestách resp. dedinkách máme len krátke útržkovité informácie (Kolivoško, 2017).

2.2.4 Religiózný život

Náboženstvo sprevádzalo človeka od počiatkov dejín. Bolo spojené najmä s pochovávaním a následným životom mŕtvych mimo reálneho sveta. V neolite pribudol ďalší spôsob pochovávania mŕtvych a to kremácia – žeh. Pri pochovávaní do zeme existovala veľmi zjednodušená predstava fyzického odchodu človeka na druhý svet, kde pokračoval život daného človeka v nezmenenej podobe. Pri kremácii už boli komplikovanejšie náhľady na posmrtný údel v záhrobí. Oheň mal totiž katarzný význam, teda zbavoval všetkého zlého. Prvú zmienku o vyberaní pápežských desiatkov z Trsteného máme z rokov 1332 – 1337 (Kolivoško, 2017).

2.3 Rodina Kováts

2.3.1 Kaštieľ rodiny Kováts

V súčasnosti, bohužiaľ, tento kaštieľ už neexistuje (*Príloha 2*). Kaštieľ bol postavený v roku 1832 v klasicistickom štýle. Dal ho postaviť vtedajší zemepán Nádošťa, Alexander Soós. Bol postavený na základoch staršieho kaštieľa zo 17. storočia. Pôdorys kaštieľa (*Príloha 3*) bol v tvare písmena U. Jednotlivé bočné krídla uzatvárali čestný dvor – nádvorie kaštieľa bolo uzavreté z troch strán. Do tohto dvora sa otvárala stĺpová arkádová chodba. Na prednej strane budovy dominoval predstavaný podjazd s antickými stĺpmi iónskeho typu, v hornej časti trojuholníkovým tympanónom, teda trojuholníkovou plochou v hornej časti štítu. Jednotlivé miestnosti kaštieľa mali kláštorne klenby. V kaštieli sa nachádzalo veľké množstvo izieb. Pod budovou kaštieľa boli rozsiahle pivnice, do ktorých sa vstupovalo z južnej strany cez portály (Abovský hlásnik, 2022).

Náklady na stavbu kaštieľa presiahli možný finančný limit Alexandra Soósa, tým pádom sa dostal do dlhov. Problém s dlhmi vyriešil tak, že kaštieľ odkúpil jeho zať gróf Rudolf Csáki. Rudol Csáki však mal problém s bývaním na vidieku, preto v 70. rokoch 19. storočia predal kaštieľ aj s príslušnými statkami Viktorovi Kovátsovi za 91 000 florénov (Abovský hlásnik, 2022).

2.3.1.1 Úpadok a zánik kaštieľa

Päťdesiate roky minulého storočia sa stali pre kaštieľ osudnými. Druhá svetová vojna nechala kaštieľ veľmi vážne poškodený. Začal časom chátrať. V druhej polovici 50. rokov sa ho ujali družstevníci. V prevažne suchých pivniciach sa dobre skladovali zemiaky či cvikla a vo veľkých sieňach sa dokázal obrátiť aj traktor. Statika stavby nezvládla takýto nápor. Ľudia si kvalitný stavebný materiál a interiérové doplnky rozobrali a pozemky skončili rozparcelované pre pracovníkov u Gejzu Kovátsa a niektoré sa časom zoštátnili (Abovský hlásnik, 2022).

Kolivoško, Štefan: Trstené pri Hornáde, Kapitoly z dejín, vyd. Universum, Prešov 2017, s. 132, 166-172

Abovský hlásnik, Nostalgia za detstvom, 2022, 17. ročník, 1. číslo, s. 8

Kováts, Dániel: Egnapi jarófeld, vyd. Sátoralujhély, Sátoralujhély 2019, s. 50-66

vid'. Príloha 2 – zdroj Egnapi jarófeld

vid'. Príloha 3 – zdroj Trstené pri Hornáde, Kapitoly z dejín, vyd. Universum, Prešov 2017

2.3.2 Nahliadnutie do rodiny Kováts

Rodina Kováts v určitom zmysle vymedzila spojnicu medzi starým feudálnym Nádošťom a medzi Nádošťom 20. storočia. Rodina totiž majetok odkúpila od rodiny Soósovcov, ktorá bola správcom majetku ešte v časoch nevoľníctva. Rodina Kováts získala tento majetok len niekoľko desaťročí po zrušení poddanstva. Dejiny rodiny (*Príloha 4*) siahajú až do tretej tretiny 17. storočia, keď cisár Leopold I. povýšil Daniela Szmita-Kovátsa do šľachtického stavu. Počiatky Nádošťskej vetvy Kovátsovcov je potrebné hľadať v Levoči. V Levoči sa v roku 1861 narodil Gejza Kováts. Otcom Gejzu Kovátsa bol Viktor Kováts, ktorý bol v čase narodenia syna mešťanostom Levoče. Matka Apollónia mala pôvod z vplyvnej levočskej rodiny Probsterovcov. Základnú aj strednú školu absolvoval v Levoči. Štúdium práva ukončil v Budapešti. Malý Gejza prejavoval výnimočné umelecké sklony. Tie boli ďalej posilnené a ovplyvnené živým kontaktom s významným predstaviteľom maďarského maliarstva Pál Szinyei Mersem. Kontakty s týmto maliarom boli o to lepšie, že Szinyei bol v rodinnom vzťahu z Gejzom. Bol totiž manželom Gejzovej tety Žofie Probstnerovej (Kolivoško, 2017).

Záujem o umenie prirástol k srdcu Gejzovi až tak, že umenie chcel mať ako svoje životné poslanie. Bohužiaľ, jeho nástup a aktívne uplatnenie sa vo svete umenia boli pozastavené. Po smrti otca, neskôr aj matky, jeho tútor a rodinná rada neprejavovali zmysel pre pochopenie umeleckých snov Gejzu. Tým, že od rodiny Soósovej Kovátsovcovi odkúpili statok, bol zverený jeho ďalší osud do rúk mladého Gejzu Kovátsa. V roku 1887 sa stal statkárom na rozlohou rozsiahlom statku, ku ktorému patrili aj kaštieľ so štrnástimi izbami, salónom, jedálňou a ďalšími priestormi. Samotný kaštieľ bol obkolesený rozsiahlym parkom. Očakávalo sa, že Gejza Kováts si tu založí rodinu a bude žiť životom provinčného statkára. Takéto očakávanie nenaplnil. V Nádošti síce žil dlhé roky sám vo svojom kaštieli, ale aj napriek tomu sa občas vracal do rodnej Levoče (Kolivoško, 2017).

2.3.2.1 Religiózna angažovanosť Gejzu Kovátsa

Religiózna angažovanosť Gejzu Kovátsa sa prejavila v roku 1890 pri vysvätení reformovaného kostola. Reformovaný biskup Bartolomej Kun, ktorý pricestoval z Debrecína

Kolivoško, Štefan: Trstené pri Hornáde, Kapitoly z dejín, vyd. Universum, Prešov 2017, s. 132, 166-172

Abovský hlásnik, Nostalgia za detstvom, 2022, 17. ročník, 1. číslo, s. 8

Kováts, Dániel: Egynapi jarófold, vyd. Sátoralujhély, Sátoralujhély 2019, s. 50-66

vid'. Príloha 4 – zdroj Trstené pri Hornáde, Kapitoly z dejín, vyd. Universum, Prešov 2017

na túto udalosť, mal ubytovanie v kaštieli Gejzu Kovátsa. Čím ďalej tým viac si obyvatelia Nádošťa uvedomovali intelektuálnu a organizačnú úroveň tohto mladého statkára. Zároveň si obyvatelia uvedomovali aj jeho ekonomické možnosti. Získal si ich dôveru až tak, že keď koncom 19. storočia nastali nezhody vo vedení cirkevnej obce, práve on bol ten, ktorý eliminoval tieto vzniknuté problémy a konflikty. Napriek svojmu evanjelickému vierovyznaniu si ho aj tak „nadoštský“ kalvíni zvolili za kurátora reformovanej cirkvi (Kolivoško, 2017).

Pochopiteľne, k jeho zvoleniu pomohli aj jeho predchádzajúce aktivity a tiež to, že bol riadnym platiacim členom reformovanej cirkvi. Jeho činnosť sa nezameriavala len na religiózny život, ale aj na bežný život v obci. Bol iniciátorom a zakladateľom Spotrebného družstva pre Trstené a okolie. Družstvo bolo zaregistrované 30. apríla 1918. Jednoznačným cieľom družstva bolo sprostredkovať pre svojich členov a ich príbuzných pomerne lacný tovar pre domácnosť a hospodárstvo a tiež sprostredkovať predaj ich vypestovaných plodín. Družstvo sa zakladalo na 25 rokov. Hodnota členského na rok bola 10 korún. Predstavení družstva boli: Gabriel Hudák, Gejza Kováts (*Príloha 5*), Ľudovít Kovács, Jozef Bartko Papuga a Pavol Vlaszati (Kováts, 2019).

2.3.2.2 Vzťahy, vzťahy, vzťahy

Začiatkom roka 1896 v živote Gejzu Kovátsa nastal zásadný obrat. V danom roku sa oženil s o 15 rokov mladšou barónkou Arankou (Zlaticou) Wieland. Rodina Wieland patrila medzi najvýznamnejšie aristokratické rodiny na Spiši (Kolivoško, 2017).

Manželom Kovátsovcom sa narodilo šesť detí. Celkový život rodiny plynul podobne ako život iných statkárskejších rodín na vidieku. Je potrebné spomenúť druhorodeného syna Kovátsovcov, Loránta. V roku 1931 už mal 30 rokov, keď sa mu začala páčiť Alžbeta Zsedényiová z Košíc, ktorá bola od neho podstatne mladšia. Barónka mala k nastávajúcej neveste výhrady.

Kolivoško, Štefan: Trstené pri Hornáde, Kapitoly z dejín, vyd. Universum, Prešov 2017, s. 132, 166-172

Abovský hlásnik, Nostalgia za detstvom, 2022, 17. ročník, 1. číslo, s. 8

Kováts, Dániel: Egynapi jarófold, vyd. Sátoralujhély, Sátoralujhély 2019, s. 50-66

vid'. Príloha 5 – zdroj Trstené pri Hornáde, Kapitoly z dejín, vyd. Universum, Prešov 2017

Nepáčilo sa jej najmä to, že je to dievča z mesta a nevedela si predstaviť, čo dievča z mesta dokáže na dedine. Lórantova dcéra Zuzana po rokoch napísala, že ich starká (barónka Aranka) nemala v obľube a uprednostňovala iné vnúčatá pred nimi (Kolivoško, 2017).

Napriek výhradám svojej matky sa Lórant v roku 1931 oženil s Alžbetou Zsedényiovou. Aj keď v kaštieli už dávnejšie býval jeho brat Albert so svojou rodinou, mladý pár sa nechcel nejako prisťahovať do kaštieľa. Zariadili sa pod kaštieľom v majeri. Ironickým osudom bolo práve to, že nenávidená nevesta počas vojnových rokov ešte doopatrovala barónku (Kováts, 2019).

2.3.2.3 Aktivity Gejzu Kovátsa

Gejza Kováts venoval veľa energie a času rôznym spoločenským aktivitám, ale jeho hlavné poslanie a zamestnanie bolo najmä spravovanie rodinného statku. Vrstovníci považovali statok Gejzu Kovátsa za veľmi dobre fungujúce hospodárstvo, ktoré prinášalo primeraný zisk. Tento stav hospodárstva sa prisudzoval najmä premyslenému a kvalitnému vedeniu. Gejza Kováts zamestnával zamestnancov, tzv. komenciášov. Slovičko komenciáš v preklade do slovenčiny doslova znamená „pracovník na panskom.“ Síce Gejza Kováts zamestnával komenciášov, no aj tak práve Gejza Kováts vstával ráno ako prvý, cca. o 2 hodine.

Podľa jednej z príhod, na ktorú spomína pani Marta Falisová, ktorú si vypočula od svojho otca Jána Papugu: komenciášova žena išla raz do obchodu, kde si pýtala bielu múku od belšej. Aj táto príhoda môže naznačovať to, že práve komenciáši sa „správali viac povýšenecky“ ako samotný zemepán Gejza Kováts.

Prvýkrát prišla rodina Kovátsovcov o majetok v 20. rokoch 20. storočia, kedy na základe pozemkovej reformy prišla rodina o veľkú časť ornej pôdy. Postupom času sa ukazovalo, že metódy aké používala rodina pri hospodárení statku v 19. storočí a začiatkom 20. storočia boli menej účinné, a tým pádom výnosy statku rýchlo klesali. Synovia sa snažili nabádať otca, aby používal modernejšie a overenejšie metódy ako uchovať statok pri výnosoch. Ale Gejza Kováts neústupčivo zotrval na zavedených metódach. Koncom 30. a začiatkom 40. rokov sa tento stav ďalej zhoršoval. Po Viedenskej arbitráži sa Trstené stalo súčasťou Maďarska. Statok upadol ešte do horšej situácie ako bol v Československu. V tomto období

Kolivoško, Štefan: Trstené pri Hornáde, Kapitoly z dejín, vyd. Universum, Prešov 2017, s. 132, 166-172

Abovský hlásnik, Nostalgia za detstvom, 2022, 17.ročník, 1. číslo, s. 8

Kováts, Dániel: Egynapi jarófold, vyd. Sátoralujhély, Sátoralujhély 2019, s. 66-80

začali hospodáriť už aj synovia. Postupom času sa ukázalo, že statok nemôže užiť tri rodiny a ďalších 17 zamestnancov. Ak si chceli zachovať dovtedajší štandard, museli čím skôr prísť na nejaké nové a efektívne riešenie tohto problému. Vznikla dohoda medzi bratmi, že kto prvý získa primerané zamestnanie, prenechá druhému správu majetku (Kováts, 2019).

2.3.2.4 Rozpad rodiny Kováts

Starší brat Albert sa zamestnal a presťahoval do Miškolca. Doma zostal mladší brat Lórant, ktorý naďalej spravoval statok a hospodáril na ňom. Bol však v nezvyčajnej situácii. Obyčajne, v takomto prípade, ak syn, ktorý hospodáril na majetku, podieľal sa na jeho ziskoch. Avšak v tomto prípade to bolo úplne inak. Otec, Gejza Kováts, zamestnal svojho syna ako plateného správcu statku. To však po čase, keď Lórant odišiel na východný front, malo pre jeho rodinu veľmi nepríjemné a katastrofálne následky. Po odchode Lórant na front ostala rodina bez príjmov (Kolivoško, 2017).

Na prelome rokov 1944-1945 zvyšok Kovátsovej rodiny bol nútený prežiť počas frontových udalostí tie isté ťažkosti a súzzenia, aké prežívali aj ostatní obyvatelia Nádošťa. Strach, neistota, nadmerný hlad a enormná zima boli na dennom poriadku. Gejza Kováts zomrel v roku 1943 ako 82-ročný. Jeho manželka, barónka Aranka Wieland, zomrela v roku 1953 ako 77-ročná. Smrťou barónky Aranky Wieland rodina Lórant Kovátsa žila ešte štyri roky v majeri pod kaštieľom a bola smutná z pustnutia kaštieľa a okolitého parku. Rodina Lórant Kovátsa sa v roku 1957 odsťahovala z Nádošťa, keďže byt v majeri už bol neobývateľný a vlastne ani právne nepatril rodine. Takto sa skončilo pôsobenie rodiny Kováts v Nádošti (Kováts, 2019).

V dnešnej dobe sú známi dvaja potomkovia, a to Miklós Kováts a Dániel Kováts. Miklós zomrel v Košiciach a Dániel (*Príloha 6*) sa stal uznávaným profesorom na Komenského pedagogickej fakulte v Sárospataku a lokálnym maďarským historikom. Stále žije (Abovský hlásnik, 2022).

Kolivoško, Štefan: Trstené pri Hornáde, Kapitoly z dejín, vyd. Universum, Prešov 2017, s. 132, 166-172

Abovský hlásnik, Nostalgia za detstvom, 2022, 17. ročník, 1. číslo, s. 8

Kováts, Dániel: Egnapi jarófold, vyd. Sátoralujhély, Sátoralujhély 2019, s. 80-100

vid'. Príloha 6 – zdroj Egnapi jarófold

Záver

Rád by som okrem opisu histórie a pôsobenia rodiny Kováts v Nádošti ešte uviedol, že milovali prírodu, keďže na ich pozemku pod kaštieľom boli okrem iných stromov vysadené aj vzácne druhy stromov a krásne voňavé a rôznofarebné orgovány. Mali v úcte aj lipy, ktoré sú symbolom Slovanov. Storočné lipy stále majestátne stoja pri ich hrobach, ktoré sú vynovené žulovými pomníkmi a najmladšia generácia Kovátsovcov k nim pravidelne prichádza, aby mohla nasávať krásu a pokoj z prostredia, kde žili ich a aj moji predkovia.

Som rád, že moje korene siahajú do takejto krásnej malebnej obce s bohatou minulosťou a aj ja som súčasťou continuity dejín. Obyvatelia súčasného Trsteného pri Hornáde intenzívne prejavujú záujem o históriu a tradovanie informácií. Napríklad aj výsadbou nových líp v podobe lípovej aleje nad obcou.

Hlavným prínosom tejto práce je sumarizácia všetkého dostupného materiálu práve o tejto málo prebádanej téme života zemepánov v Trstenom pri Hornáde. Tento prínos sa, dúfam, naplní v plnej miere, keď samotní tunajší obyvatelia prejavia záujem o prečítanie tejto práce. Nadšenie z tejto práce zo strany „aktívnych obyvateľov“ Trsteného pri Hornáde som zažil pri zbieraní podkladov na jej písanie.

Na záver by som chcel vysloviť úprimné poďakovanie pánovi Mgr. Štefanovi Kolivoškovi a pani Mgr. Eve Vaškovej za pomoc pri zbere informácií a za výbornú spoluprácu. Osobitne ďakujem aj pánovi Mgr. Matejovi Kočišovi, starostovi obce Trstené pri Hornáde za poskytnutie kontaktov na osoby, ktoré mali vhodné materiály pre túto prácu. Najväčšie ďakujem patrí Ing. Alžbete Očkajakovej, pani Emílii Demeterovej a pani Marte Falisovej za poskytnutie materiálov, informácií a taktiež dobrých a cenných rád pre jej vypracovanie.